

Buda Ferenc

Rendkeresés

Rá kellett jönnöm, hogy jegyzeteim korábbi címe – „Rendteremtés” – túlságosan szögletes, félrevezető módon pontatlan, de főleg: fennhéjázó. Hogy e kissé kései, de talán még idején való felismerésig eljussak, azért – többek közt – a jeles tudós Agócs Józsefnek (Sopron, Erdészeti és Faipari Egyetem) tartozom köszönettel. Az ő szellemátgító, elmemozgósító tanulmányaiból kicsendülő figyelmeztetés ébresztett rá végleg, hogy legalább a cím hangütését szerényebbre kell fognom.

Tudjuk jól, hogy ami rendet az ember teremt maga körül, a feltört vagy tövestül kitaposott ösgyep rendje; a kiirtott élőlények, a domesztikáció révén száralmasan degenerált állatok, a monokultúras mezőgazdaság elsivárult rendje; az önfenntartásra képtelen világvárosi ember-populációk, a „fejlett” régiókat keresztül-kasul behálózó, kipufogó gázoktól bűzlő utak, a természetes térségeket brutálisan szétszabdalo államhatárok rendje; a jól-rosszul megregulázott, hajózásra alkalmas, de ihatatlan vizű folyók, a belégzésre már-már alkalmatlan levegő rendje. *A termelj-fogyassz egyre többet* rendje. *A títord le a gyöngébbiket* rendje. *Az élj együtt* – sőt: *szimbiózisban* – *a bűnnel* rendje.

Nem folytatom. Aki nem vak, látja: ez a fajta *rend* napjainkban csak *fokozódik*. Minden egyes ember számára megszüli a maga kényszerhelyzeteit, kutyaszorítóit. Benne vergődöm magam is. Te is. Mindannyian. Ami engem illet: kiszolgáltatottságom ellenére sem óhajtok e rend szolgálatába szegődni. Tudom, hogy van egy másik rend is: egy igazi. Amelyiken nem lehet kifogni, sem pedig erőszakot tenni; amelyik nem ismer alkut vagy megalkuvást, legföljebb még némi haladékot a belátásból fakadó megegyezésre, alkalmazkodásra. S addig is – egyelőre – könyörületet.

Összegezve: semmi szükség tehát a rendteremtésre. A rend megvan. Csak rá kell találni.

*

(1999. július 1.) Ma 42 éve, hogy bő egyheti fogda, majd négyhavi börtön után egy kis csapatnyi elítélt társammal együtt Debrecenből átszállítatván, munkába álltam az állampusztai rabgazdaság korhányi üzemejében. Addigi életem e legnagyobb kalandja – amely természetesen csak a megelőző négy-öt hónap lázas, majd leültött, lefojtott eseményeivel s a rákövetkező öt és fél év némiképp hibernált állapotával, továbbá az 1963-as esztendő számomra pozitív fordulataival ad ki egy kerek történetet – több mint négy évtized után is megérne annyit, hogy egy önálló írást szenteljek reá. Meg is fogom ezt tenni belátható időn belül. Ezúttal – megemlékezésül – csak röviden, roppant takarékosan, az aprólékos részletek mellőzésével szólok róla.

Rabtársaim zömével együtt mezei munkát kellett végezniem. Úgy is mondhatjuk: gyalogrobotot. Borsönyűvés, kapálás, kukoricatörés, répaszedés – ilyesmi. Mikor minek jött a sora. Enni azt kaptunk elégséges mennyiségben. (A koszt minőségéről most ne essék szó.) Munkaidő? Ha nem idegenkedném a pontatlan, túlzó, hatásvadászatra törekedő szófordulatoktól, úgy is mondhatnám, hogy húztuk a belünket látástól-vakulásig. Maradjunk azonban – a szikár valóságnak megfelelően – annyiban, hogy a belünket legfőnnebb a nyárvégi dizentéria-járvány idején húztuk (akkor aztán lépten-nyomon), a munkát pedig kinn a helyszínen, valamelyik tábla szélén pontosan napkeltekor kezdtük el, s akkor fejeztük be, amidőn a Nap korongja a láthatárral egybeolvadt. Közben: koradélelőtt negyedórányi reggeli, délben pedig félórányi ebédszünet. Politikai és köztörvényes elítéltek együtt meneteltünk gyalogszerrel a korhánypusztai tábortól 2, 3, vagy akár 4 kilométernyire – mikor hová vezényeltek bennünket.

Napirendünk egyébként nagyjából a következő volt: hajnalban ébresztő, majd tisztálkodás, sorakozó nyitáshoz, létszámellenőrzés, reggeliosztás, sorakozó induláshoz, kivonulás, munka. Munka végeztével: bevonulás, még a táborkapu előtt létszámellenőrzés, tisztálkodás (csak hideg víz volt), vacsoraosztás, vacsora, mosogatás, sorakozó záráshoz, létszámjelentés, zárás, takarodó. Fegyőreink – talán a hajdani pásztorösöktől megörökölt áttekintő képesség jóvoltából – szerencsére nem álltak oly hadilábon az őrizetükre bízott embertömeg számbavételével, mint pl. a szovjet hadsereg számszakilag olykor félanafabéta altisztjei: számlálásukat a kapun befelé jövet fölényes rutinnal még menetközben megejtették, csak nagyritkán gyötörvén bennünket az újraszámállással. Annál többet vettek ki belőlünk a folytonos sorakoztatások. Főleg a zárás előtti sorakozó tartott rendkívül sokáig: jelentéstétel végett meg kellett várnunk a központi táborból érkező börtönparancsnokot. Öreg éjszaka lett, mire az egész napi munkától, órákig tartó sorakozástól kitikkadt rab ágyinak dőlhetett (vagy fölmászhatott rá – ha történetesen a felső jutott neki). Sötéttel riasztott föl bennünket az ébresztő csengő utálatos berregése, s kezdődött minden előlről. Nyár derekán hosszú a napvilág s még eléggé kurták az éjszakák, így hát nemigen alhattunk túl sokat: úgy 3-3 és fél órányit – ha semmi nem jött közbe.

Hosszan lehetne még sorolni – akárcsak első világháborús öreg baka a múlhatatlan frontélményeket –, ám megemlékezésül legyen elég most ennyi.

Fiatal voltam, alig 21 esztendő, ráadásul – szerencsémre – az átlagnál valamelyest keményebb fából. Kibírtam hát – az itt fel nem sorolt bajokkal, viszontagságokkal, nyavalyákkal tetézve –, kibírtam maradandó testi-lelki károsodás nélkül.

Néha – mint ma is – meg-megfordul a fejemben: az akkori magamhoz képest kereken háromszor annyi idősen, *most* vajon kibírnám-é?

Őszintén szólva: nem sok kedvem támad rá, hogy újra kipróbáljam.

*

Rabgazdaság. Internálói tábor. Fogda. Börtön. Mindehhez némi *akasztófa*-humort sem nélkülöző tömör záradékul mi egyéb következhetne, mint a *túlélés* történelmi távlatokra nyíló, 56-os mottója?

*Inkább itt e szar cellában,
mint hőtán egy parcellában.*

*

A szóhígtásra hajlamos, az üres fecsegésbe belefeledkező ember, úgy lehet, fölfogni sem képes, mekkora szellemi örömforrás, ha

találó, pontos, kifejező szavakba foglalhatunk érzést, gondolatot, eszmét vagy akár egy futó ötletet. Feloldás, könnyebbülés, megtisztulás felé vezet még a mélységes bánat, a súlyos sérelem, sőt a kiüttlalannak látszó kétségbeesés *méltó* megfogalmazása is, hisz amit kimondok, megnevezek, az szemtől-szembe kerül velem, s így már nem törhet rám orvul, titokban, nem kínoz, nem nyomaszt láthatatlanul: a kimondás, a néven nevezés által az arcába világítok, magammal egy síkra, egy szintre vonom.

Netán épp ez utóbbi: a magunkkal egy szintre vonás az, ami miatt a Tízparancsolat megtölti az Úr nevének okkal-ok nélkül való emlegetését? Bizony meglehet. Hiszen ha egyedül ő az, aki magához emelhet, úgy őt fölösen használt, gyarló szavakkal, *tudatlan beszéddel* a magunk szintjére leráncigálni: káromlás, véték, méltatlan ostobaság. Merénylet az *örök rend* ellen.

Miért is maradna hát büntetlenül?

*

A Szó, az Ige kapcsán: a nyelvről. Úgy gondolom, hogy amiképp nincsenek fejlett és primitív emberfajták, azonképp nincsenek fejlett és primitív nyelvek sem. Az ember, a Homo Sapiens minden egyede ugyanahhoz a fajhoz tartozik, elválaszthatatlan, meghatározó képessége a tagolt, strukturált beszélt. Csak a kollektív önzésből eredő rasszizmus, a megkövült, konok tudatlanság táplálta góg – avagy: a góg táplálta tudatlanság – állíthatja a fentiek ellenkezőjét. A valaha volt és ma létező nyelvek mindegyike kiválóan megfelelt s időről-időre alkalmazkodott a beszélői által támasztott mindenkori követelményeknek, többnyire még akkor is, ha a vesztére törtek (ez általában együtt jár azzal, hogy a nyelv beszélőinek is a vesztére törtek). A nyelvek – hangtani, szókincsbeli, mondattani, sőt tipológiai – változásai a megváltozott körülményekből és követelményekből erednek. Én ezt nem nevezném fejlődésnek. Milyen szempont(ok)ból fejlettebb – csak úgy taláalomra – a kínai, a görög, a héber, a német vagy akár korunk *lingua francaja*, az angol, mint – mondjuk – a dajak, a yoruba, a kalmük, a polinéz, a kecsua, az eszkimó vagy a szíu? Az angol közismerten tömérdek szót tud a hajózással kapcsolatban, a német a különböző mesterségekre vonatkozólag; oly sokat, hogy még más nyelvekbe is jutott belőlük. Ám ha az állattartás szakszókincsét nézzük, egyikük sem ér a kalmük nyomába. Filozófiai fogalmakra egy eszkimó valószínűleg szegényesebb szókészlettel rendelkezik, mint egy görög, a domborzati, az időjárás s főleg a hóviszonyok nyelvi megjelölésében viszont verhetetlen. A szíu nyelvek expresszív erejét, hajlékonyságát, igealakzatainak finom különbségtételekre alkalmas, sokrétű gazdagságát bármely világnyelv megirigyelhetné. Az igaz, hogy két dolog tekintetében minden „civilizált” nyelv mögött elmarad a szíu: nem ismeri a hazugságot (olyannyira, hogy szava sincsen rá), s hiányzanak szótárából a káromló, átkozódó, obszcén kifejezések. Ha megharagszik, a medve morgását utánozza. (Talán azért, mert tudja: a harag, a düh az állati ösztönök legmélyéről fakad, ez okból nem méltó rá, hogy emberi szavakba foglaljuk.) Káromkodni a szíu az USA hadseregében és börtöneiben tanultak meg – természetesen angolul: ez volt számukra az európai – „zsidó-keresztény”-kultúra egyik első hozadéka.

(Iménti elmélkedéseim a felületes látszat ellenére sincsenek ellentmondásban azzal, hogy a világ összes nyelvei közül anyanyelvemet tartom a legkülönbnek: hisz ezt ismerem legkülönbül.)

*

Még mindig a nyelv ürügyén. A kicsi gyermek a szót komolyan veszi. Létfonosságú számára, hogy a lehető legteljesebben, legkifejezőbben adja tudtul azt, ami foglalkoztatja, ami a szívét nyomja. (Felnőttkorra ez az ösztönös törekvés lazul, módosul, torzul, vagy legalábbis differenciálódik.) Minthogy a nyelvet bátran s alkotó módon sajátítja el, se szeri, se száma üde szemléletű, gyönyörűséges találatának. E gyöngyszemek létrejötte elsősorban annak köszönhető, hogy a gyermek gondolkodását még nem korlátozzák megcsontosodott előítéletek, képzetársításai ezért bátrabbak, szabadabbak, mint a felnőtteké. E bátorságnak, szabadságnak aztán az iskola a legtöbbjüknél előbb-utóbb a szárnyát szegi. Az iskola – vagy már a család.

Helyrehozhatatlan mulasztásaink egyike, hogy nem jegyeztük föl gyermekink kezdeti szavait, szólásait, mondatait. Mégis: ime egy-két adalék az előző bekezdéshez:

Nincs még öt éves Bálint fiam, amidőn egy nap együtt ballagunk át a gyalogos aluljárón. Fölöttünk épp egy hosszan tolató tehervonat dübörög.

– Apu, – szólal meg a fiam, – itt olyan nagy *szürke morgás* van.

Más. Kisebik unokánk, a két és fél éves Ábel köszönti Jancsi bohóc nevű babáját, imígyen:

– Jó reggelt, *Csihobóc!* Hogy aludtál? Egyenesen? Jó, akkor megyünk a doktor bácsihoz.

Ismét Ábel (az anyjához, kéréssel).

– Ne menj ki, anya, mert akkor nem lesz *gazdám!*

*

A nyár eseményeiből:

Szentté avatják Boldog Kingát.

A történelmi egyházak tanácskozásán a kulturális miniszter ismét szót emel az állam és az egyház szétválasztása ellen.

A hat parlamenti párt egyetért abban, hogy meg kell emelni a pártok költségvetési támogatását. A nagyobbik ellenzéki párt mértéktartó: mindössze 20-30 %-os emelést tart célszerűnek; ez a várható inflációs növekedés 2-3-szorosa.

Pesten ismét robbantottak. (Lassacsckán hozzászokunk az effélékhez – hacsak nem a mi ajtónk előtt történik.)

Kapok egy képeslapot Iliá Miskától. A lap egyik oldalán a csiksomlyói Szűzanya képe, a másikon: élni segítő, kedves sorok. Mihály a Haza legkülönb embereinek egyike. A magyar irodalomért, az írókért – határon innen és határon túl – kevesen tettek annyi jót, mint ő. Természetesen mindenkor önzetlenül. Őt szentté avatni persze soha nem fogják. Gondolom, nem is számít rá. De vajon azzal számolt-e valaha is, hogy egykori barátai, pártfogoltjai közül némelyek egyszer majd elfordulnak tőle?

Egy szabad szemléletű, protestáns, köztudomásúlag republikánus forradalmár költő halálának évfordulója: 150 éve halt hősi halált a segesvári síkon Petőfi Sándor. Ma ugyan mihez kezdenénk az ő baloldali radikalizmusával? S őszinte, mélyről fakadó népi-nemzeti hevületével *tegnap* vajon mihez kezdtek volna?

(Még mindig a nyár eseményeiből.) A minap kinn az utcán fölfigyelek rá, hogy élesen csivogva két fecske röpköd, csapong, de egészen alacsonyan, szinte a földet súrolva. Előbb azt hittem, egymást kergetik, ám nyomban megpillantottam egy macskát, amint óvatos, lassú léptekkel, a fecskékre látszólag ügyet sem vetve, higgadtan halad az úton. Őt rohamozta újra meg újra a fecsképár, sólyomlendülettel s bátorsággal le-lecsapva reá – akár egy vadászpököl-kötelék... Valahol a közelben lehet a fészük, s most elszántan igyekeznek messzi űzni a portyázó veszedelmet. Ez alighanem sikerül is nekik, ámbár a macska mindeközben törekszik legalább a méltósága látszatát megőrizni.

A fecsképárt más alkalommal is megfigyelhettem felelős szolgálatteljesítés közben. (Az ő szolgálatukról beszélek.)

Rége, főleg gyerekkoromban gyakorta álmodtam olyat, hogy sietnék, minden erőmmel iparkodnék valahová, valaki – minden bizonnyal: anyám – után, de hiába erőltetem a haladást, nem bírok előremocanni: valami gonoszul ellenálló közeg – hínár? mocsár? vagy mély homok? – veszen körül. Gyötrő perceken át küszködöm, vergődöm mind kétségbeesettebben, mind elveszettebben, utóbb már a lábam sem engedelmeskedik, mígnem a nyomasztó álom nyúgéból kibonyolódván sikerül végre nagy nehezen fölébrednem.

Gondolom, a legtöbb – vagy talán: minden – gyerek álmodik efféléket. Évek haladtával aztán – jó esetben – kinövi őket. Pontosabban: kinő közülük.

Manapság nekem sincsenek már ilyen álmaim. Vannak, amilyenek vannak – többnyire elfelejtem mindet, mire észhez térek. Nagyjából tisztában lévén az álomi képek élet- és lélektani hasznával s szerepével (álom=agytakarítás), nem is igen sajnálom, hogy emlékezetemből kihullnak: a táblára írj, ne a törlőszivacsról olvass. Álmaim tehát ritkán okoznak számomra fejtörést; fejfájást még kevésbé.

Az viszont sűrűn megesik, hogy az életidőm jóval nagyobbik felét kitevő éber állapotom során kerülök hínár közé vagy szinte cseppfolyós homoktengerbe, s bármint erőlködöm, nincs látszatja az igyekezetemnek. Ez a hínár vagy homok természetesen metafora gyanánt értendő – akárcsak a mítoszbeli hegyoldal a fölfelé gördített s minduntalan visszabajló sziklatömbbel –, ám időről-időre bekövetkező találkozásaink csak ritka, szerencsés esetekben korlátozódnak néhány röpké perc időtartamára: órákon, napokon, olykor heteken át kitar a küszködésem, néha a kétségbeesés, a reménytelen elveszettség határáig. Töméredek hasznos energiám s időm odavész e kietlen állapot leküzdésére, míg dugába dől, élettelené vált munkáimat újratekzem.

Egykori nyomasztó álmaitól való szabadulásomért talán ez a fizetség? Nem tudom. Annyi azonban bizonyos: jó ideje visszavisszatérően viaskodom vele. Több mint harminc éve egy kurtácska versem utolsó négy sorában másféle metaforákkal ugyan, de már megemlítettem ezt a sziszifuszi állapotot: „Keserves munkám / lebarmolt erdő, / vetésem zöldjén / vasorrú varjú”.

Ha valami, úgy talán épp ez az, ami segíthet, előre lendíthet: ha leírom, kimondom – szarvon ragadván a Gonoszt.

Tiszakécske, 1999 nyara